

Divi Thomae Aqvinatis Doctoris Angelici Opera Omnia

Summa diligentia ad exemplar Romanæ Impreßionis restituta

Secunda secundae Summa Theologiae

Thomas <von Aquin, Heiliger>

Venetiis, 1593

Qvaestio XCIII. De idolartia.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-72772](https://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:hbz:466:1-72772)

QVAEST. XCIII.

ARTIC. I.

QVAESTIO XCIII.

De idolatria, in quatuor articulos dividita.

fluum in eo potest esse.

F

¶ 2 Præt. Exterior cultus est professio quædam cultus interioris, quo Deus colitur fide, spe, & charitate, vt August. dicit * in Enchiridion: sed in fide, spe, & charitate non potest esse aliquid superfluum: ergo neque in diuino cultu.

¶ 3 Præterea. Ad diuinum cultum pertinet, vt ea Deo exhibemus, quæ a Deo accepimus: sed omnia nostra Deo accepimus. ergo si totum quicquid possumus, facimus ad Dei reverentia, nihil superfluum erit in diuino cultu.

SED CONTRA est, quod August. dicit * in 2. de doct. christ. quod bonus, uerusq; christianus etiam in literis sacris superstitiones figura repudiat: sed per sacras literas Deus colendus ostenditur. ergo etiam in cultu diuino potest esse superstitionis ex aliqua superfluitate.

RESPON. Dicendum, quod ali quid dicitur superfluum dupliciter. Vno modo, secundum absolutam quantitatem: & secundum hoc non potest esse aliquid superfluum in diuino cultu: quia nihil potest homo facere, quod non

fit minus eo, quod Deo debet. Alio modo potest esse aliquid superfluum secundum proportionem, quia scilicet non est finis proportionatis. Finis autem diuini cultus est, ut homo Deo det gloriam, & ei se subiciat mente, & corpore: & ideo quicquid homo faciat quod pertinet ad Dei gloriam, & ad hoc, quod mens hominis Deo subiciatur, & etiam corpus per moderatam refrænationem concupiscentiarum, secundum Dei, & Ecclesiæ ordinationem, & consuetudinem eorum quibus homo conuiuit, non est superfluum in diuino cultu. Si autem aliquid sit, quod quantum est de se, non pertinet ad Dei gloriam, neque ad hoc, quod mens hominis seratur in Deum, aut quod carnis concupiscentia moderate refrænentur: aut etiam si sit præter Dei, & Ecclesiæ institutionem, uel contra consuetudinem communem, quæ secundum * Augusti pro lege habebat est, totum hoc reputandum est superfluum, & superstitionis: quia in exterioribus solum confitens, ad interiorum Dei cultum non pertinet. Vnde* August. in lib. de uera religione, inducit, quod dicitur Luc. 17. Regnum Dei intra uos est: loquitur contra superstitiones, qui scilicet exterioribus principalem curam impendunt.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod in ipsa Dei glorificatione implicatur, quod id quod sit, pertinet ad Dei gloriam, per quod excluditur superstitionis superfluitatis.

AD SECUNDUM dicendum, q; per fidem, spem, & charitatem, anima subicietur Deo: unde in eis non potest esse aliquid superfluum. Aliud autem est de exterioribus actibus, qui quandoque ad haec non pertinent.

AD TERTIUM dicendum, quod ratio illa procedit de superfluo, quantum ad quantitatem absolutam.

E INDE considerandum est de idolatria.

ET CIRCA hoc queruntur quatuor.

¶ Primò, Vtrum idolatria sit species superstitionis.

¶ Secundò, Vtrum sit peccatum.

¶ Tertiò, Vtrum sit grauissimum peccatorum.

¶ Quartò, De causa huius peccati. Vtrum autem cū idolatria sit communicandum, dicūmus effluere, cum de infidelitate agere.

ARTICVLVS PRIMVS,

Vtrum idolatria recte ponatur species superstitionis.

A D PRIMUM sic procedatur. Videatur, q; idolatria non ponatur recte species superstitionis. Sicut enim heretici sunt infideles: ita & idolatres. sed hæc est species infidelitatis, ut supra habitum est, ergo & idolatria, non autem superstitionis.

¶ 2 Præt. Latra pertinet ad uitram religionis, cui opponitur superstitionis: sed idolatria uidetur uniuoco dici cum ea latra, quæ ad ueram religionem pertinet. Sic enim appetitus falsæ beatitudinis cum appetitu uera beatitudinis uniuoce dicitur: ita culus fallorum Deorum, qui dicitur idolatria, uniuoco uidetur dici cultu ueri Dei, qui est latra uerae religionis. ergo idolatria non est species superstitionis.

¶ 3 Præt. Illud quod nihil est, potest esse aliquæ generis species, sed idolatria nihil est nisi ut derivatur aenam Apoft. ad Corint. 8. Secundum quia nihil est idolum immido, & infra 10. Quid ergo? dico quod idolis immolatur sacrificium, aut quod idolum sit aliud, quasi dicat: nō immolare autem idolis propriæ a idolatriam pertinet. ergo idolatria, quasi nihil est, non potest esse superstitionis species.

¶ 4 Præterea. Ad superstitionem pertinet exhibere cultum diuinum, cui non debetur: sed cultum diuinum sicut non debetur idolis, ita nec aliis creaturis. unde ad Roman. 1. Quidam uituperant de hoc, quod coluerunt, & feruerunt potius creaturis, quam creatori. ergo incōuenienter humilio di superstitionis species idolatria.

communicari. Et extratio dubii, quia confusione sunt lata contra hereticos. In causa autem propofitio nulla est infidelitas in anima secundum veritatem ergo non incurritur in foro conscientie nisi medi censura. Et confirmatur, quia si dicentes non existentia infideli, sed sive verba heretici, puta quod mortali corpore est mortua etiam anima, non est exco immunitus ita dicens facio cultus, & non ex intentione idoli esse Deum, non est excommunicatus. Pro parte autem affirmativa, quia talis est apologeta, ac per hoc excommunicatus.

Ad evidenter hunc secundum est, quod dupliciter contingit aliquem actum humanum perniciemum exercere, scilicet ex animo affectu illo utro, ut si quis ex avaritia furetur, ex luxuria fornicetur, ex infidelitate negat Christum, ex interiori idolatria offerat ex sacrificium idoneum, & de istis nulla qualiter. Alio modo contingit fieri ex secundum se ille secundum secundum crimen: sed propter alium affectionem convenienter in actu exteriori per fiduciam, ut si mu- exfoliari habens timorem, timore permitat: le cognoscit. Et similiter hominem exfoliatus, compulsius domino, contentit in exteriorum actum furti. Et similiter retem perfectam in fidem, timore utrūque consentit in exteriorum actum negligendi fidem, ut fecit Petrus, aut deficiens idola in mente sua, timore, ut Marcellinus, thura extremitate offerat idolis. Aut amore populare, id est faciat, ut Se- neca. Et de huiusmodi est quæstio prelatis, & iam ex datis exemplis potest patere foliatio questionis, quod quemadmodum non exsuffatur in foro conscientie a furo, fornicatione, negatio-

nominatur: sed deberet potius nominari latra creatura.

SED CONTRA est, quod Act. 17. dicitur, quod Paulus cum Athenis expectaret, citabatur spiritus eius in ipso, uidens idolatria dedi tam ciuitatem. & postea dixit: Viri Atheniensis, per omnia quasi superstitiones vos video. ergo idolatria ad superstitionem pertinet.

RESPON. Dicendum, quod si cut supra dictum est, ad superstitionem pertinet excedere debitum modum diuini cultus. Quod qd. dem precipue fit, quando diuinus cultus exhibetur, cui non debet exhiberi: debet autem exhiberi solum summo Deo, scilicet in creato, ut supra * habitum est, cum de religione ageretur: & ideo cuicunque creature diuinus cultus exhibetur, superstitionis est. Huiusmodi autem cultus diuinus sicut creature insensibili exhibebatur per aliqua sensibilia signa, puta, sacrificia, ludos, & alia huiusmodi: ita etiam exhibebatur creaturae representantae per aliquam sensibilem formam, seu figuram, quæ idolum dicitur. Diuine simode tamen cultus diuinus idolis exhibebatur. Quidam enim per quandam nefariam artem imagines quasdam construebant, que uirtute dæmonum aliquos certos effectus habebant: unde putabant in ipsis imaginibus esse aliquid diuinitatis, & per consequens, quod diuinus cultus eis deberetur. Et hec fuit opinio Hermetis Trimegistii, ut August. * dicit in 8. de ciuit. Dei. Alii vero non exhibebant cultum diuinitatis ipsis imaginibus: sed creaturis, quarum erant imagines: & utrumque horum tangit Apost. ad Roma. 1. Nam quantum ad primum dictum. Mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & uolucrum, & quadrupedum, & serpentium. Quantum autem ad secundum subdit. Coluerunt, & seruerunt potius creature, quam creatori. Horum tamen fuit triplex opinio. Quidam enim estimabant quasdam homines Deos sive, quos per eorum imagines colebant, sicut Iouem, Mercurium, & alios humanos. Quidam uero amabant totum mundum esse unum Deum, non propter corporalem substantiam, sed propter animam, quam Deum esse credebant, dicentes Deum nihil aliud esse, quam animam motu, & ratione mundum gubernantem: sicut homo dicitur sapiens propter ani-

ne fidei, & idolatria qui ex alieno affectu hos actus perniciosos exterius committit, quia voluntarie committit actus exteriores talium viatorum: ita non exculpat in foro conscientie ab ecclesiasticis censuris latris contra commitentes talia crimina: ita quod si effet lata excommunicationis sententia contra fures, ille qui in solum exteriorem actum furandi contentiendo, furatus est, proculduo- blio effet excommunicatus in foro conscientie, qui voluntarie furtum commisit. Similiter Christianus ille, qui in solum exteriorem actum negandi fidem contentis, est in foro conscientie excommunicatus: quia voluntarie contentis in actuum infidelitatibus, & illum exercuit negando Christum verbo, vt Petrus fecit. Et similiter qui locum actum idolatriæ exterius commisit, excommunicatus est in foro conscientie: quia actum infidelitatis, & apostatis voluntarie exercuit.

Est enim idolatria ex proprio genere infidelitatis protestatio, vt in hac litera dicitur. Et omnium horum, & similium communis ratio est, quia ite in foro conscientie est idolatria, fuit & cetera. Non enim solum dicitur in foro conscientie fur, aut idolatria, qui ex affectu furti, aut idolatriæ furatur, aut idola colit: sed etiam qui voluntarie exercet exteriorem actum furti, aut idolatriæ. Concurrunt enim tunc ad hanc denominationem & actus exterior, & actus interior: quantus actus interior videatur quia extraneus ab exteriori. Et per hoc patet responsio ad primam objectionem in oppositum, dicendo, quod hic est infidelitas exterior voluntaria. Et quia actus voluntatis quo consentit in actum exteriorem ad eidem speciem spectat, in qua est actus exte-

rior,

Li. 7. c. 16 &
c. 6. tom. 5.

Lib. 18. c. 14.
tom. 5.

Li. 2. c. 10. in
prin. to. 5.

Q V A E S T . X C I I I .

J J J ARTIC. II.

rior, ideo in hoc di-
cto, scilicet, Infidel-
itas exterior uolun-
taria includitur inter-
ior uoluntatis actus
infidelitatis . Ac per
hoc uoluntarie negans Christum solo
uerbo , non solum
extra, sed etiam in-
tus est quodammodo
infidelis , qui uis ab-
solute non sit intus
infidelis .

¶ Ad secundum di-
citur, quod dicens ,
cognoscendo quod
dicit, uerba contra fi-
dem ferio, proculdu-
bit est excommunicati-
bus, ut dictum est .
Dicens autem ioco ,
excommunicatus no-
est: quia non dicit il-
la uerba, ut sunt uer-
ba infidelitatis , gra-
uius tamē peccat .

¶ Super quatuor nona-
gesimae quartae arti-
culum secundum et
tertium .

IN ar. 1. & tertium
simul q. cuiusdē 9. 4.
dubia duo occurritur.
Alterum de compara-
tione idolatrie ex-
terioris tantum uolun-
tarie ad infidelitatem .
Alterum, de com-
paratione idola-
triae ad omnia alia
crimina . Est autem
ratio primi dubii,
quia uidetur quod ex-
infidelitas interior
fit peccatum grauius
quam mendacium
perniciosum , quo
quis non ex animo
colit idola , ut Seneca
aut Marcellinus .

In oppositum autem
est authoritas Augu-
stini litera secundū arti-
culi allata , dicentis
de Seneca, quod eo
damnablem colebat
idola , quo illa ,
qua mendaciter age-
bat, sic ageret , ut
eum populus ueraci-
ter agere existimaret.
Et in litera tertii arti-
culi in responsione
ad primū dici-
tur, quod infidelita-
tem grauius esse pec-
catum arguebat , de-
fendendo contrariū .
Si uero sit ex-
terior tantum idola-
tria absque in-
teriori infidelitate
additur culpe fal-
litaris , qua culpa
fallitaris aequetur
infidelitati inter-
iori .

¶ Secundi autem
dubii ratio est , quia
odium Dei ex gene-
re suo est grauius
quam modi , non erit peccatum .

¶ 3 Præterea . Summus Deus
interiori cultu mentis est col-
lendus , secundum illud Ioan-
nis 4. Deum oportet adorare
in spiritu & ueritate . Et Au-
gustinus dicit * in Enchirio ,

tria uniuoce dicetur , secundum F
hoc, quod pertinet ad ueram reli-
gionem , & secundum quod per-
tinet ad idolatriam . Sicut solu-
tributi uniuoce dicitur siue ex-
hibeat uero regi, siue falso . A-
tio modo accipitur latrā prout
est idem religioni : & sic cum sit
uirtus, de ratione eius est p̄ cult⁹
diuinis exhibeat ei , cui debet
ex hiberi , & secundum hoc latrā
aequiuoce dicitur de latrā uerē re-
ligionis , & de idolatria . Sicut pru-
dentia aequiuoce dicitur de pru-
dentia quae est uirtus , & de pru-
dentia quae est carnis .

A D T E R T I U M dicendum , G
quod Apostolus intelligit idolū
nihil esse in mundo , quia imagi-
nes illæ , quæ idola dicebantur,
non erant animatae , aut aliquam
tuitatem diuinitatis habentes , si
cut Hermes ponebat , quasi esset
aliquid compositum ex spiritu &
corpo . Et similiiter intelligendū
est , quod idolis non est aliquid
immolatum , quia per huiusmo-
di immolationem carnes immo-
latiæ aliquam sanctificationem
non confecebantur , ut Gentiles
putabant : neque aliquam im-
munditiam , ut putabant Iudei .

AD IIII. dicendum , quod ex
coī consuetudine , quæ creaturas
quascunque colebant . Gentiles
sub quibusdā imaginib⁹ , impo-
sūt est hoc nōmē idolatria , ad si-
gnificandū quēcūque cultū crea-
ture , et si sine imaginib⁹ fieret .

ARTICVLVS II.

Vtrum idolatria sit peccatum .

quod De⁹ colitur fide , spe , & ci-
ritate : potest autem contingere
aliquis exterius idola colat , in-
tus tamen a uera fide non dif-
ficit . ergo uidetur quod sine pre-
dicio diuini cultus possit aliquis
exterius idola colere .

SE D C O N T R A cīt , qd Exod
20. dicitur . Non adorabis ea , fa-
cet exterius , neque coles , scilicet
interius , ut glo. exponit & loqui-
tur de sculptilib⁹ , & imagi-
bus , ergo peccatum est idolis ex-
teriorē , uel interiore cultum
exhibere .

R E S P O N . Dicendum , quod
circa hocalicii dupliciter errau-
runt . Quijdam enim putauerunt
quod offerre sacrificium , & ali-
ad latrā pertinetia , n̄ folium
summo Deo , sed etiam aliis su-
pradiutis est debitum , & per se
bonū , eo quod cuilibet superiori
nature diuinam reverentiam ex-
hibendam putavit , quia Deo pro
piriori : sed hoc irrationabili-
ter dicitur . Nam eti omnes super-
iores revereri debeamus , non in
men cadem reverentia omnibus
debetur , sed aliquid speciale sum-
mo Deo debetur , qui singulari-
tate omnes excellit : & hoc ex
latrā cultus . Nec potest dici ,
cut quidam putauerunt , hac cui-
bilia sacrificia diis aliis congre-
re , illi uero summo Deo tamq
meliori meliora , si pure mentis or-
ficia : quia ut Augustinus dicit in
10. de Ciuit. Dei . exteriora faci-
cia sunt signa interiora , sicut
uerba sonantia signa sunt retum-
p. 196.

¶ Quo circa sicut orantes aqua lan-
dantes ad eum dirigimus signifi-
cantes uoces , cui tamen res ipsas
in corde quas significamus , offe-
rimus : ita sacrificantes non alieni
uisibile sacrificium offerendum
est nouerimus , quām ē , quām in
cordibus nostris inuisibile sacri-
ficiū nō sibi esse debemus . Alii
uero astimauerunt latrā cultum
exteriorē non esse idolatria , sed
bendū tamq̄ ueram per se bonū
aut opportunū , sed tamq̄
vulgari cōsuetudini conformū .
ut Augustinus in 6. de Ciuitate
Dei , introdit Senecam dicen-
te . Sic , inquit , adorabimus , ut & me
minerimus huiusmodi cultum
magis ad morem , quām ad tem-
pertinere . Et in lib. de uera religi-
one , Augustinus dicit , non diffi-
cile est , quād philosophi queran-
do genēm a philosophis queran-
do , qui eadem facia recipieantur
populis , & de suorum Deorum
natura , ac summo bono diversa
contrariaque sententias in ideo-
lis perfonabant . Et hunc etiam ex-
torem secuti sunt quida hereti-

sef. Et prospere author, qui non mouit quationem de idolatria in respectu ad ita, sed vinerat alterum respectu ad omnia peccata, permissus facile in response ad primam enim articulit, inatemnam ita tamquam claram.

¶ Ad obiectiōnēm autē in oppositū dicitur quod aliud est comparare peccata teundūm ita genēa & aliud compari peccatum unius generis ad summātūm alterius generis, ut in argumento sic comparando idolatria ad summūm editū Dei pīca, quo quis vellet Deum rotatere non esse. Huic enim sūmo oportet e regione ponere aliud summūm, pūtūm idolatria ex talibido, & sic idolatria videntur grauissimū.

¶ Ad prīmū ergo dicendum, q̄d noque in veteris legis tabernaculo, leu templo, neque etiā nūc, imagines in Ecclesiā instituitur, vt cīs cultus latrīa exhibetur, sed ad quandam significatiōnē, vt per huiusmodi imagines mentibus hominū imprimatur & confirmetur fides de excellētia angelorū, & sanctōrum: secus autem est de imaginē Christi, cui ratione diuinitatis latrīa debet vt dicitur * in Tertio.

¶ Ad II. & III. patet responsio per ea, quae dicta sunt.

ARTICULUS III.

Vtrum idolatria sit grauissimum peccatorum.

A D PRIMVM sic proceditur.

Videtur q̄d idolatria non sit grauissimum peccatorum. Peccatum enim opponitur optimo, vt dicitur * Ethic. sed cultus interior, qui consistit in fide, spe, & charitate, est melior, quam cultus exterior. ergo infidelitas, despectatio, & odium Dei, quā opponitur cultui interiori, ac per hoc sit interior desinfidelitas, exterior tamen quam idola ex proprio genere ex hoc, quod est exterioris infidelitas procebat, ha- benon amittit. Cā invenerunt, quod ex parte peccatoris grauissimum peccatum sit delibera minus negare fidem Christi, & minus odio habere Deum, quam voluntate extra tantum idola colere, quantum in peccatis minus maior deordinatio ipsius peccatoris inveniretur.

asserentes non esse periculōsum, si quis perfecutionis tempore deprehensus, exterius idola colat, dum tamen fidem in mente seruet; sed hoc apparet manifeste falso. Nam cū exterior cultus sit signum interioris cultus, sicut est pernicioſum mendacium, si quis verbis aſterat contrariū eius, quod per veram fidem tenet in corde: ita etiam est pernicioſa falsitas, si quis exteriorum cultum exhibeat alicui contra id, quod sentit in mente. Vnde Aug. dicit contra Senec. in 6.* de ciuit. Dei: q̄ eo damnabilis colebat idola, quo illa qua mendaciter agebat, si cageret, ut eum populus vera citer agere existimat.

¶ Ad obiectiōnēm autē in oppositū dicitur quod aliud est comparare peccata teundūm ita genēa & aliud compari peccatum unius generis ad summātūm alterius generis, ut in argumento sic comparando idolatria ad summūm editū Dei pīca, quo quis vellet Deum rotatere non esse. Huic enim sūmo oportet e regione ponere aliud summūm, pūtūm idolatria ex talibido, & sic idolatria videntur grauissimū.

S E D C O N T R A est, quod Leuit. 15. super illud quod dicitur de immunditia mulieris patientis fluxum sanguinis, dicit * glo. Omne peccatum est immunditia anima, sed idolatria maxime.

R E S P O N S I O N E Dicendum, quod grauitas aliusq̄ peccati potest attendi duplicitate. Vno modo, ex parte ipsius peccati, & si peccatum idolatrie grauissimum est. Sicut enim in terrena republica grauissimum est videtur, quod aliquis honorem regium alteri impendat, quam vero regi, quia quantum in se est, totum reipublicam perturbat ordinem: in peccatis, quae contra Deum committuntur, quae tamen sunt maxima, grauissimum esse videtur, quod aliquis honorem diuinum creaturem impendat: quia, quantum est in se, facilium Deū in mundo, minuens principatum diuinum. Alio modo potest attendi grauitas peccati ex parte ipsius peccatis: sicut dicitur grauissimus esse peccatum cuius qui peccat scienter, quam eius qui peccat ignoranter. Et secundum hoc nihil prohibet grauissimum peccare hereticos, qui scienter corrumpunt fidem quam accepert, quam idolatras ignoranter peccantes. Et similiter etiam aliqua alia peccata possunt esse maiora propter maiorem contemptum peccatorum.

A D PRIMVM ergo dicendum, q̄d idolatria praesupponit interiorē infidelitatem, & adiicit exteriorē indebitum cultum. Si vero sit exterior tantum idolatria absque interiori infidelitate, additur culpa falsitatis, ut prius dictum * est.

D **A D II.** dicendum, quod idolatria includit magnā blasphemiam, inquitūm Deo subtrahit dominij singularitas, & fidem operis impugnat idolatria.

A D III. dicendum, quod quia de ratione peccata est, quod sit contra voluntatē, peccatum per quod aliud punitur, oportet esse magis manifestum, ut ex hoc homo sibi ipsi, & alijs derestabilis reddatur. Non autem oportet, quod sit grauissimum: & secundūm hoc, peccatum quod est contra naturam, minus est peccatum, quam idolatria: sed quia est manifestius, ponitur quasi conueniens peccati idolatria, ut scilicet, sicut homo per idolatriam peruerit ordinem diuini honoris: ita per peccatum contranaturam, propriā naturā confusibilem perueritatem patiat.

A D IV. dicendum, quod hæresis Menichæorum, etiam quantum ad genus peccati, grauissimum est quam peccatum aliorum idolatarum, quia magis derogant diuino honori, ponentes duos deos contrarios, & multa uana fabulosa de Deo fingentes: secus autem est de alijs hereticis, qui unum Deum confitentur, & eum solum colunt.

A D V. dicendum, quod obseruatio legis tempore gratia non est omnino æqualis idolatriæ secundūm genus peccati, sed pene æqualis: quia utrumq; est species pestiferæ superstitionis.

Secunda Secunda S. Thomæ. GG Super

Glo. ordin.
super illud
Docebunt
filios Israel
vt cancent
immunditas.
D. 716.

Art. præce.

QVAEST. XCIII.

ARTICVLVS I. II. III.

Super Questionis nonagefime quarta Vtrum causa idolatria fuerit ex parte Articulum quartum.

A.d. 15. q. 2.
artic. a. cor.
Et 3. contra
et. 120. Et
pro. q. 3. ar.
2. et. 2.

In articulo 4. eiusdem 94 questione datur occurrit quo pacto verificatur, quod omnes dij gentium dæmonia, & tamen licet colebant multos deos, colebant etiam unum summum Deum, de quo non potest dici, quod sic dæmon, quod est verus Deus. Ruris colebant mortales et orum, quos constat non esse dæmones. Quomodo igitur omnes dij gentium dæmonia?

T Ad hoc dicitur duplicitate. Primo, ut in litera dicitur, quod dæmonia erat causa omnis cultus idolatrie. Et propter ea omnes dij gentium erant dæmonia causaliter, licet non essentialiter.

Secondo, dicitur, quod omnes dij gentium erant etiam essentialiter, aut participative dæmonia, in quantum erant dij gentium: quoniam non venerabant secundum id, quod in veritate erant, sed secundum id, quod non erant, hoc est, secundum deitatem, cum non essent dij, nisi unus, qui non adorabatur etiam secundum id, quod erat, sed secundum id, quod ipsi de eo conceperant. Ac per hoc non adorabatur ipsum Deum secundum se, sed id, quod ipsi vocabant Deum, quod non est verus Deus. Et si omnes dij gentium aut erant dæmonia, aut figura dæmoniaca, qua participative dæmonia erant, & dicuntur.

TIn responsione ad secundum, cum legi idolatriam exclusam per virutem Christi in sexta etate, non intelligas, quod hoc sit pro omnibus sexta etatis perfecta: sed quoniam ex magna parte excluditur, & excluduntur reliqua in eadem etate.

RE S P O N D E O. Dicendum, quod idolatria est duplex causa. Una quida dispositio, & haec fuit ex parte hominum: & hoc tripliciter. Primo quidem ex inordinacione affectus, prout si homines aliquem hominem vel nimis amantes, vel nimis venerantes, honorem diuinum ei impenderunt. Et haec causa assignatur Sapientia. Acerbo luctu dolens pater, ci-

ARTIC. III.

Fto sibi rapti filii fecit imaginem, & quasi homo mortuus fuerat, nunc colere coepit. Et ibidem etiam habemus auctoritate affectum, aut regibus determinabile nomen, scilicet diuinis, fidibus imposuerunt. Secundo, propter hominem naturaliter de representatione Philos. dicit in * Poetica sua. Et id est a principio videntes per diligenter imagines hominum expresse factum. Si quis artifex faber de sylla lignorum, & per scientiam suam artis figurare letat, in hominis fabulatione, & prijs uotum faciens, inquirit. Tertio, conseruantiam veri Dei, cuius excellentiam non considerates, quibusdam creatus produtinam, seu virtutem, diuinitatem colligunt. Vnde dicitur Sapientia. Neque operates agnoverunt quis artifex esset, sed a spiritu, aut citatum aeren, aut genitum a nimiam aquam, aut Solem, aut Lumen orbis terrarum, deos putaverunt. At illa idolatria fuit consummativa ex parte, qui se colendos hominibus erant, quam in idolis dando responda, & aliquo tempore hominibus mirabilia faciendo. Vnde dicitur: Omnes dij gentium dæmonia.

AD RRIMVM ergo dicendum, quod positiva idolatria fuit ex parte nature in rebus, vel per ignorantiem intellectus, dictionem affectus, vt dictum est, id, quod a culpa pertinet. Dicitur autem ratione effectu, initium, & finis omnis peccati: cum per quod genus peccati, quod interdum modis ex producat vel expresse inducendo per misericordiam, vel occasionem prebendo per misericordiam, vel per modum finis, in quantum peccator sumitur, & sumitur in cultum idolorum, sumitur in hominum, & mutilationes ministratio huiusmodi. Et tamen aliega possumus, quod in tria procedere, que ad ipsam ratione gradus sunt.

AD SECUNDVM dicendum, quod ratione apocyni non fuit idolatria propter recentem rationem mudi, ex qua adhuc vigebat in Dei in mente hominum. In ferme latra est exclusa per virtutem, & doctrinam, qui de diabolo triumphavit.

AD TERTIUM dicendum, quod ratione de causa consummativa idolatria.

QVAESTIO CXV.

De superflitione diuinativa, inchoato articulos diuisa.

PO STE A confidendum est superflitione diuinativa. Et circa hoc quodetur octo.

T Primò, Vtrum diuinatio sit peccatum.

T Secundò, Vtrum sit species in perfidiosi.

T Tertiò, De speciebus diuinationis.

T Quartò, De diuinatione, quae fit per dæmones.